

**RAFAEL PATXOT,
DE CIENTÍFIC I HUMANISTA A MECENES**

MANUEL CASTELLET

SECCIÓ DE CIÈNCIES I TECNOLOGIA DE L'IEC

PRESIDENT ESTAT DE L'IEC

Ara fa cinquanta anys mal comptats que Josep Iglésies i Fort (1902-1986) escrivia a *Serra d'Or*¹ que «no n'hi ha hagut cap [de mecenatge] [...] tan vast, tan profund, tan intencionat i tan intel·ligent com el que li oferí [a la cultura catalana] Rafael Patxot i Jubert [...] i la part conscient de Catalunya li deu encara l'expressió de reconeixença pels seus alts mecenatges».

He recuperat aquestes frases escrites pocs mesos després que Patxot celebrés els noranta anys a Ginebra, perquè ara, al cap de mig segle, encara són plenament vigents i desitgem que aquest any 2014, en commemorar el cinquantenari de la seva mort, generacions de catalans d'arreu que no el van conèixer prenguin consciència d'allò que pot fer un home quan té els mitjans i, sobretot, quan té l'esperit de viure la seva catalanitat per mitjà de la cultura, la ciència, la convicció, el rigor i la generositat.

UN BREU REPÀS BIOGRÀFIC

Nat a Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà) el 8 de maig de 1872 en el si d'una família d'industrials surers, estudià uns anys a les Escoles Pies i obtingué a Barcelona el títol de pèrit mercantil. L'any 1886 estudià a París i posteriorment a Londres i a Cambridge i aquesta darrera estada el configurà intel·lectualment, ja que, com ell mateix va escriure, s'enduia «les idees d'aquell país, que lliguen tan bé amb el nostre temperament català». D'Anglaterra incorporà l'interès per coses tan variades com el piano, el microscopi, la histologia, les matemàtiques, la física, el futbol, la bicicleta, l'orientalisme, l'astronomia, la meteorologia...i, per damunt de tot això, per Catalunya.

La mort prematura de la seva mare quan ell tenia disset anys i la del pare tres anys més tard van canviar el rumb d'una possible brillant carrera científica. Amb vint-i-un anys acabats de fer es va haver de responsabilitzar d'una important fàbrica de taps de suro que exportava gairebé tota la seva producció a la *Champagne* francesa, i, al mateix temps, de la cura dels seus cinc germans. Pocs anys després va iniciar la restauració de la casa pairal, situada al passeig del Mar, en la qual bastí un observatori astronòmic de primer nivell, que per a ell fou l'instrumental necessari per a l'estudi del cel, tant des del punt de vista dels astres com dels núvols i la meteorologia.

Casat l'any 1884 amb Lluïsa Rabell i Cibils —amb la qual tingué tres filles—, la situació de conflictivitat social i laboral que visqué Sant Feliu l'any 1900 el feren decidir a traslladar-se a Barcelona, on acabà fent-se càrrec dels negocis del seu sogre, tot i que mantingué sempre una estreta vinculació amb la ciutat natal.

Altres aspectes de la vida de Patxot els anirem desgranant en els apartats posteriors, però aquí convé parlar dels seus darrers dies a Catalunya. Al final del

1. Josep IGLÉSIES, *L'obra i el mecenatge intel·lectual de Rafael Patxot i Jubert*, Serra d'Or, 2a. època - any V, núm. 2, pàgines 30-33, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1963.

Lluïsa Rabell poc abans de casar-se.

Rafael Patxot poc abans de casar-se.

mes de juliol de 1936, un grup d'incontrolats es desplaçaren a la masia Mariona —que havia construït l'arquitecte olotí Josep Danés prop de Mosqueroles, al Montseny, i on el matrimoni Patxot passava uns dies de descans— per arrencar-los d'allà, amb tiroteig, escorcoll i greu perill d'afusellament sumari. Sortosament, la intervenció d'Eduard Fontserè i, sobretot, de Ventura Gassol —conseller de Cultura de la Generalitat—, que simulava, el dia 3 d'agost, un arrest, permeté traslladar-los a Barcelona i, el 4 d'agost, embarcar-los en un torpediner de l'armada francesa ancorat al port, que els desembarcà a Portvendres. A l'Alta Cerdanya, a Sallagosa, retrobaren la seva filla Concepció amb el seu marit i els tres fills, que hi passaven les vacances d'aquell fatídic estiu. L'exili havia començat, un exili del qual no retornaria mai. Morí a Ginebra el 8 de gener de 1964.

Rafael Patxot és un cas singular de clarividència, ponderació i coneixement profund de les circumstàncies socials, científiques i culturals del primer terç del segle xx a Catalunya. La seva talla humana, la seva permanent ànsia filantròpica i la seva abnegada dedicació a l'impuls científic i cultural de Catalunya el fan una persona decisiva en la societat catalana d'aquell període.

LA PERSONALITAT, MOTOR DEL MECENATGE

És deslligable l'actuació de Patxot com a mecenes de la seva personalitat, de les seves creences, dels seus valors? Certament no, i no es pot entendre la immensa obra que dugué a terme sense conèixer el científic i l'humanista en tota la seva amplitud.

De la seva personalitat, Joaquim Maluquer i Sostres (1930-2011)—becari de Patxot a Ginebra, que el visitava amb freqüència— en destaca en el llibre *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*²:

[...] la independència de criteris i d'actuacions [...] guiada i temperada per un insubornable sentiment del deure, de la justícia i d'amor a Catalunya; una radical intransigència amb la falsedat, el deshonor i la mentida [...]; una concepció de la riquesa, altament responsable, que la reduïa a un mitjà per a dur a terme una obra social i cultural; i, relacionat amb l'anterior, un estil de vida, personal i familiar, d'una total sobrietat, que, en certa mesura, era la contra figura dels seus mecenatges.

Només si som capaços d'interpretar correctament aquests mots de Maluquer, si som capaços de penetrar en la personalitat de Patxot, podrem comprendre la multiplicitat d'iniciatives culturals, socials i científiques que impulsà i de les quals es responsabilitzà econòmicament.

EN RECORD DE LA SEVA FAMÍLIA

16 Les primeres accions de mecenatge de Patxot es basen en el record de la seva família: avi, pares i filles.

Fill d'Eusebi Patxot i Llagustera (1845-1893) i de Clara Jubert i Peyà (1852-1890), nét de Rafael Patxot i Ferrer (1810-1886), Rafael Patxot i Jubert es casà, com ja hem dit, l'any 1894 amb Lluïsa Rabell i Cibils (1873-1965), amb la qual tingueren a Sant Feliu dues filles: Montserrat (1895-1919) i Maria (1897-1925). Aquest fou l'entorn familiar íntim de Patxot a la seva vila natal de Sant Feliu de Guíxols—posteriorment, ja a Barcelona, naixeria la tercera filla, Concepció (1905-1962)— i els inicis del seu mecenatge foren un tempteig en un camp desconegut per ell fins aleshores. Amb la voluntat de recordar i homenatjar els membres de la seva família difunts, Patxot donava resposta a Virgili quan a l'*Eneida* (8,112) diu: «Què us ha induït, joves, a temptar camins desconeguts?», uns camins que, amb el temps, esdevingueren fressats i dominats i s'estengueren com una xarxa a tots els camps del coneixement.

Cinc iniciatives de Patxot dels primers anys del seu mecenatge cal incloure-les en aquest apartat. Cronològicament són: la Fundació Montserrat Patxot i Rabell, els Concursos musicals Eusebi Patxot i Llagustera, els concursos Rafael Patxot i Ferrer, la Fundació Clara Jubert de Patxot i la Fundació Maria Patxot i Rabell.

Quan l'any 1919, establerts ja a Barcelona des de començament de segle, morí de grip espanyola la filla gran, Montserrat, als vint-i-quatre anys, Rafael Patxot decidí crear, en record seu, la **Fundació Montserrat Patxot i Rabell**, per

2. Joaquim MALUQUER I SOSTRES, *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*, Editorial Pòrtic, «Vides i memòries»/10, Barcelona, 1994.

mitjà de la qual, d'una banda, dotava anualment una noia guixolenc nascuda l'any de la convocatòria amb una llibreta d'estalvis en la modalitat de capital reservat, una acció que cal entendre com d'alliberament de la dona, atès que el dia de demà li permetria un alt nivell d'independència; i, de l'altra, es feia càrrec del pagament de la biblioteca de l'Institut de Cultura de la Dona, creada l'any 1909, que dirigia Francesca Bonnemaïson.

Montserrat, la filla gran.

El mateix any 1919, Patxot volgué establir un record perenne per al seu pare, persona culta, viatjada, intel·ligent, sensible i que dedicà la seva curta vida a la direcció d'una fàbrica amb tres-cents treballadors, a la família i a la música, especialment al piano. Eusebi Patxot patí els darrers anys de la seva vida un dolorós reuma inflamatori que li dificultava caminar, li deformava els canells i li provocava un procés accelerat de ceguesa, un patiment que el fill va sublimar amb «el sofriment és un mitjà, un element de perfecció» i va materialitzar amb la creació dels **concursos musicals Eusebi Patxot i Llagustera**, del desplegament dels quals tingué cura l'Orfeó Català. Es convocaren anualment, per a diferents tipus de composicions musicals, el dia 1 de desembre —data de naixement del pare—, i en foren guanyadors, entre d'altres, Juli Garreta (*Juny*), Higiní Anglès (*Músics vells de la terra*) o Joaquim Zamacois (*La sega*).

L'avi Rafael Patxot i Ferrer fou una figura emblemàtica a Sant Feliu de Guíxols. D'ell, en digué el nét en el document de creació dels concursos en record seu:

Eusebi Patxot i Llagustera, el pare.

De vigorosa actuació pública, era un home *self-made* amb una voluntat d'acer, moguda per un esperit de govern dreturer com pocs; alcalde quasi vitalici, fou defensor valent, àdhuc temerari, del civisme en un temps quan autoritat i arbitrietat eren massa sovint sinònims; cor generós, sacrificà el propi interès i arriscà la seva vida per al bé del poble.

Sens dubte, el Rafael Patxot nét heretà una part molt important de la genètica del Rafael Patxot avi i de la transmissió cultural de la família. Volent honorar aquesta figura cívica, Patxot instaurà l'any 1920 els **concursos Rafael Patxot i Ferrer**, destinats a premiar «estudis monogràfics sobre temes que s'adiguin amb les aficions o les maneres d'ésser d'aquell patrici, que encomana a l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona» fins al 1930. Aquestes, temàtiques es van materialitzar en estudis històrics, polítics o socials. Noms com Ferran Soldevila, Ulla Deibel, Jacques Flach, Harris S. Hutchinson o Josep A. Vandellós foren alguns dels guanyadors. Es convocaven cada any el dia 28 de gener —data del naixement de l'avi.

Aquell mateix any, en memòria de la seva mare, morta quan ell tenia disset anys, Patxot creà la **Fundació Clara Jubert de Patxot**, l'objectiu de la qual era millorar la situació de les dones necessitades residents a Sant Feliu de Guíxols. A

aquest efecte, s'atorgava anualment una ajuda econòmica a una guixolenc, que consistia en una assegurança maternal o una pensió de vellesa. L'atorgament es feia el 24 de gener —data de naixement de la mare—, i el capital inicial a partir del qual es generaria una rendibilitat s'ingressava en una llibreta d'una entitat bancària.

Rafael Patxot i Ferrer, l'avi.

Clara Jubert de Patxot, la mare

Aquests anys vint del segle passat no foren fàcils per al matrimoni Patxot. A la mort de la filla gran, s'hi afegí, el 1925, la de Maria, la segona filla, d'una miocarditis aguda. Lluny d'enfonsar-se amb aquestes dues absències —simbolitzades més endavant en els dos xiprers plantats a la masia Mariona, al peu del Montseny—, Patxot volgué també honorar-la i constituí la **Fundació Maria Patxot i Rabell**, vinculada a l'Institut de Cultura de la Dona —de la directora de la qual Maria havia estat una estreta col·laboradora—, l'objecte de la qual era «oferir beques per a facilitar els estudis a noies catalanes que, tot i posseir una capacitat intel·lectual, estiguessin mancades de mitjans materials per a conrear-los». Durant els set anys que romangué activa aquesta fundació s'estimularen estudis de música, de magisteri o de ciències naturals a Barcelona i de filosofia a Friburg (Alemanya), de tocoginecologia i de psicologia experimental a Berlín (Alemanya), de farmacologia a Baltimore (EUA) o de matemàtiques a Lovaina (Bèlgica). Una iniciativa insòlita en aquella època que reflecteix la mentalitat avançada de Rafael Patxot.

20

Maria, la segona filla.

Les tres fundacions foren actives fins a l'any 1936 i els concursos foren integrats l'any 1926 en el marc de les activitats de l'aleshores novella Institució Patxot, de la qual parlaré més endavant.

LA FUNDACIÓ CONCEPCIÓ RABELL I CIBILS, VÍDUA DE ROMAGUERA

Els sogres de Patxot eren descendents de comerciants d'alt nivell. Els seus vaixells viatjaven dels principals ports italians —Gènova, Nàpols o Palerm— a l'Amèrica llatina —Cuba, l'Argentina, Uruguai...— en un negoci pròsper. Gent de caràcter, de resistència, de voluntat, de decisions capaces de dominar les circumstàncies. De cinc fills que tingueren, dos moriren de mesos, un tercer als setze anys, i només sobrevisqueren Lluïsa —que es casaria amb Rafael Patxot ben jove— i Concepció.

Concepció s'havia casat amb un acabalat argentí, Eduardo Romaguera del Alizar, de família també originària de Sant Feliu de Guíxols, d'on havia marxat el seu pare per fer fortuna a Amèrica. Segons es desprèn dels arxius familiars, fou propietari de béns escampats per tota l'Amèrica Central i del Sud, a més de Filipines i de diverses ciutats europees, París, Madrid, Sant Sebastià i Barcelona. La determinació de la seva nacionalitat fou objecte d'un cas jurídic important, recollit a *Le droit international théorique et pratique*, editat per Arthur Rousseau l'any 1896 a París.

A la mort del seu marit, Concepció Rabell heretà la meitat dels seus béns, però, víctima de la grip espanyola, morí l'any 1919. Com que el matrimoni no havia tingut fills, el testament de Concepció designava com a marmessor d'una part molt important dels seus béns Rafael Patxot, el qual disposava de plena llibertat per a decidir l'aplicació dels recursos provinents de l'herència. Una situació en la qual Patxot es trobà en contra de la seva voluntat i que canvià, en certa manera, la seva vida, com analitzarem més endavant. Fou aleshores que Patxot creà la **Fundació Concepció Rabell i Cibils**, la primera de les seves dues grans estructures de mecenatge. L'altra seria la Institució Patxot, uns quants anys més tard.

Mitjançant la Fundació Concepció Rabell i Cibils, va poder ampliar la seva gran obra de mecenatge cultural, i va promoure tres principals iniciatives: l'Estudi de la Masia Catalana, l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya i l'edició de les *Cròniques catalanes*. A aquestes actuacions cal afegir una bona llista d'altres iniciatives de la fundació: el Premi als Jocs Florals, uns nous premis musicals, l'edició del llibre *Sobiranes de Catalunya* i els llibres de lectura per a infants, com a més destacades. Però Patxot no es limità a l'àmbit cultural i féu una reserva de les disponibilitats de la fundació recentment creada destinada als estudis científics de la nefologia catalana, l'estudi dels núvols.

L'**Estudi de la Masia Catalana** (EMC) és un projecte que neix de la convicció de Patxot que les nostres masies tenien un futur molt incert i que calia,

Logotip de la Fundació
Concepció Rabell i Cibils,
vídua Romaguera.

doncs, disposar-ne de tanta documentació —en textos i en imatges— com fos possible, perquè els catalans del demà sabessin d'on procedien. Remetem el lector al magnífic article de Montserrat Solà «L'Estudi de la Masia Catalana. La història d'un gran projecte»³ per a una visió exhaustiva de com s'inicià el projecte, com es definí, com s'estructurà amb la creació d'unes oficines especialitzades, com avançà sota la direcció de Josep Danés, com s'implicaren en la tasca de recopilació de dades i documentació, mitjançant unes enquestes *ad hoc*, excursionistes, propietaris, agricultors, arquitectes, folkloristes, etc. de tot el territori, de les quals es conserven avui al Centre Excursionista de Catalunya més d'un miler.

El material gràfic fou una eina essencial, amb plànols, fotografies i dibuixos de més de mil cinc-cents masies. Precisament, és important centrar-se en les imatges (majoritàriament fotografies): un total de 7.705 que recullen no solament l'arquitectura, sinó també les persones, la vida, el treball, el menjar, el vestir, les festes, etc.; tot allò que dóna informació de com era la vida a pagès en aquells anys. Actualment, tot aquest material està digitalitzat i és consultable a la Memòria Digital de Catalunya.

Les fotografies estan contingudes en cent trenta-dos àlbums, dels quals cent catorze corresponen a comarques de Catalunya, un a Andorra, deu a les Illes Balears i dos al País Valencià i Aragó; s'hi adjuntava informació sobre la imatge (comarca, descripció, anotacions, autoria, etc.). Com que aleshores no existia una divisió comarcal de Catalunya oficial, l'Estudi de la Masia Catalana adoptà un mapa comarcal que ara sabem que fou fet per Eduard Brossa l'any 1926, sobre el qual treballà Pau Vila per a la seva proposta de divisió territorial de Catalunya de 1936.

La Fontordera, Tona. Fotografia de Josep Danés i Torras, 1933. Fons Estudi de la Masia Catalana, Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya.

3. Montserrat SOLÀ «L'Estudi de la Masia Catalana. La història d'un gran projecte», publicat a *La vida a pagès* (La Magrana, RBA, pàg. 18-41, Barcelona, 2010).

Rafael Patxot tingué una relació activa amb l'Orfeó Català, fins al punt que Lluís Millet li oferí la presidència de l'entitat, que ell agraií però no acceptà. Preci­ sament, a redós de l'Orfeó i fruit d'unes converses amb Millet i amb Francesc Pu­ jol, i amb el mateix interès per conservar les cançons populars que manifestà per les masies, l'any 1921 instituí l'**Obra del Cançoner Popular de Catalunya**, diri­ gida pel mestre Pujol.

L'Obra enviava «missions» compostes habitualment d'un músic i un lite­ rat a tots els territoris de parla catalana per recollir la música i la lletra de les can­ çons, a vegades proveïts d'un fonògraf per a poder transcriure millor l'entonació i les modulacions. La presència d'una «missió» en una contrada s'aprofitava per a recopilar també danses i entremesos. Gràcies a aquest treball programat, sistemà­ tic i exhaustiu, l'any 1936 la col·lecció dels materials reunits superava els quaranta mil documents.⁴

L'objectiu del projecte era publicar un Cançoner, però es començà per publicar les memòries de les diverses missions acompanyades d'una «selecta» dels documents recollits. Entre el 1926 i el començament de la guerra civil en sortiren tres volums. Per voluntat dels néts de Patxot, els originals d'aquest gran fons fo­ ren dipositats l'any 1991 a l'Abadia de Montserrat i han estat publicats nous vo­ lums d'aquest material a cura del pare Josep Massot. El darrer, el vint-i-unè, fou presentat l'any 2010. El material, que consta d'uns cent vuitanta mil documents, es troba en bona part digitalitzat i microfilm­ at a la Biblioteca de Catalunya i al Centre de Cultura Popular i Tradicional de Catalunya.

La que havia d'ésser la tercera gran iniciativa de la Fundació Concepció Rabell i Cibils no respongué ben bé a les esperances que s'hi havien dipositat. L'any 1910 Jaume Massó i Torrents havia presentat ja a l'Institut d'Estudis Cata­ lans un pla per a la publicació de les *Cròniques catalanes* en una edició crítica definitiva, clara i precisa, un projecte que avançava amb excessiva lentitud i que deu anys més tard Patxot va pensar que podria dinamitzar. En l'acta del docu­ ment signat entre l'Institut i la Fundació Concepció Rabell el 30 de juny de 1920, s'hi pot llegir:

[...] llur desig d'incloure en una publicació de caràcter intel·lectual, a nom i recordança d'aquella dama [Concepció Rabell] la publicació de les cròniques catalanes, per a la qual cosa sol·licitaren que hi col·laborés l'Institut d'Estudis Catalans aportant-hi amb la seva autoritat l'element científic per a la susdita pu­ blicació [...]

De tot aquest pla ambicions només es publicà l'any 1925 la *Gesta Comitum Barcinonensium*, de Jaume Massó i Torrents i Louis Barrau-Dihigo. Ell 1928 foren tirats els primers plecs de la *Crònica de Desclot* —de la qual l'any 1936 se'n tenien es-

4. Carme ORIOL, «L'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, un gran projecte de país», *Serra d'Or*, núm 649, p. 24-27, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 2014.

ELS CONTRABANDISTES

(LES CONTREBANDIERS)

(♩ = 108) Très vigoureux

Qui - na can - çó can - ta - rem que tots la - sa - pi - guem? La - del - con - tra - ban -
dis - tes A Ba - nyuls va - ren a - nar de ta - bac a car - re - gar tot' u - na com - pa -
nyi - a Oh lai - là, la - val - lai - la - ra, oh lai - là, la - val - lai -
là, lai - lai - la - ra, lai - lai - la - ra, la - val - lai - la - ra.

Noté par Lluís Millet, compositeur, directeur-fondateur de l'Orfeó Català.

Magnifique mélodie au caractère rude et vigoureux, très en harmonie avec le sujet qu'elle chante.

SUJET. Description d'une équipée de contrebandiers, persecutés par les soldats.

EL CANT DELS OCELLS

(LE CHANT DES OISEAUX. NOËL)

(♩ = 60)

Ai veu - re des - pun - tar lo ma - jor llu - mi - nar en la nit més dit -
xo - sa, els o - ce - llets can - tant a fes - te - jar - lo
van amba veu me - lin - dro - sa; els o - ce - llets can - tant
a fes - te - jar - lo van amba veu me - lin - dro - sa.

Noté et harmonisé pour *soprano solo* et chœur d'hommes par Lluís Millet.

L'un des plus beaux noëls de notre chansonnier. Exemple frappant de l'habileté avec laquelle le peuple sait transformer et adapter une mélodie à des sujets absolument contrepasés. Ce délicieux noël n'est autre chose que la chanson antérieure, «Les contrebandiers», véritablement transfigurée.

SUJET. Tous les oiseaux, depuis l'aigle impérial jusqu'à l'humble pinson, s'en vont fêter le nouveau soleil qui brille dans la nuit heureuse de Noël, et chacun chante à tour de rôle les louanges de l'enfant Jésus.

De la comunicació de Francesc Pujol sobre l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya al Congrés d'Història de la Música a Viena, el març de 1927, durant les festes del centenari de la mort de Beethoven.

tampats noranta-cinc capítols— i durant els anys trenta hi havia material preparat de la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, del *Dietari del capellà d'Anfos el Magnanim* i de la *Crònica del Rei en Jaume*, entre altres. Devien ser, sens dubte, diverses les causes que impediren que aquesta magna iniciativa prosperés adequadament, però és molt probable que, en aquells moments, en paraules d'Alexandre Galí, «encara s'estava lluny d'un clima científic regular, normal i encaixat als costums ciutadans; els nostres erudits encara treballaven a batzegades; l'ofici d'erudit no existia ni era prou comprensible encara» (*Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900 a 1936*, llibre XVIII, Barcelona 1986). D'altra banda, ni l'Institut ni la Fundació no mesuraren la magnitud de l'obra i el cost que comportava.

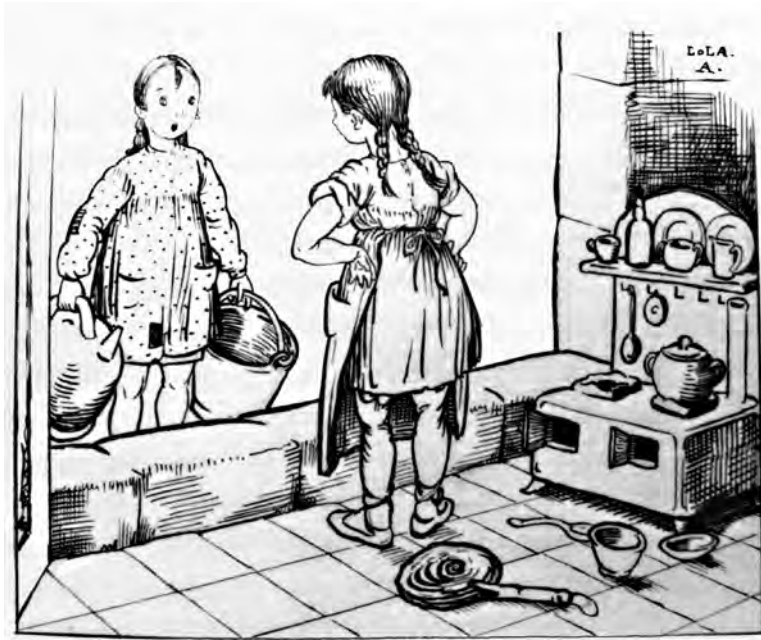
El **Premi als Jocs Florals** fou convocat per primera vegada l'any 1921 per a guardonar «el millor llibre de prosa literària (contes, narracions, viatges, quadres històrics, etc., exclosos el teatre i la novel·la) escrit en català i publicat dintre els dos darrers anys». La nòmina de guardonats inclou alguns dels més importants escriptors en prosa de l'època. S'inicia amb Prudenci Bertrana (*Els herois*), passa per Carles Riba (*L'ingenu amor*), Joan Puig i Ferrater (*Una mica d'amor*), Lluís Nicolau d'Olwer (*El pont de la mar blava*), entre d'altres, i acaba l'any 1936 amb Josep Pla (*Viatge a Catalunya*).

Tot i haver establert ja els concursos musicals Eusebi Patxot i Llagustera feia tot just un any, el 1920 la Fundació Concepció Rabell instaurà uns nous **premis musicals**. El premi, per a temes musicals cada any diferents, ofert a «compositors fills de terres de llengua catalana o tenir-hi un mínim de deu anys de residència», fou convocat per primera vegada el 8 de maig de 1920 —data de l'aniversari de Rafael Patxot— i el guanyador fou Eduard Toldrà per la seva peça *Vistes al mar*.

Foren moltes les publicacions que finançà Patxot per mitjà de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, però mereix ésser-ne destacada l'edició del llibre ***Sobiranes catalanes***⁵, un recull de monografies històriques, publicades sota la direcció de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Aquest volum, que, com el seu títol indica, tracta de reines catalanes —la reina empordanesa, la reina Maria muller del Magnànim i la reina Elionor de Sicília— tenia un doble objectiu: publicar dos dels treballs guanyadors dels concursos Rafael Patxot i Ferrer —que tracten de les dues darreres— i ajudar l'Acadèmia de Bones Lletres, ja que aquesta publicació es presentà com el volum desè de les *Memòries* de l'Acadèmia. Caldria afegir en aquest punt que la Fundació també es va fer càrrec entre els anys 1921 i 1925 de les despeses del *Butlletí* de l'Acadèmia, la part oficial del qual va sortir per primera vegada en català mentre durà el mecenatge de Patxot.

A l'inici de la dictadura de Primo de Rivera, Rafael Patxot impulsà des de la Fundació Concepció Rabell i Cibils l'edició d'una col·lecció de **Lectures d'infants** d'acord amb l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. L'objectiu era doble: d'una banda, proporcionar a les escoles de Catalunya uns bons llibres de lectura i, de l'altra, dotar l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana

5. *Sobiranes de Catalunya*, Fundació Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1928.

Dibuix de Lola Anglada extret del llibre *Lectures d'infants*.

26

d'una bona font d'ingressos, ja que, per l'acord establert, aquesta associació seria la propietària de la primera edició de la col·lecció.

La col·lecció de llibres, del més pur estil noucentista, s'encarregà a dues dones: la selecció dels textos a Maria de l'Assumpció Pascual, antiga alumna dels Estudis Normals de la Mancomunitat, i els dibuixos a Lola Anglada, considerada ara l'últim dels clàssics il·lustradors de l'escola catalana de principi del segle xx. Malauradament, abans de l'any 1936 només en van sortir dos dels tres primers volums projectats, que s'esgotaren ràpidament i foren reeditats. Són considerats per alguns autors com «l'obra de lectura per a infants més perfecta que hagués sortit mai de les premses catalanes».

ERA EL MECENATGE LA VOCACIÓ DE RAFAEL PATXOT?

Fent un recés en l'enumeració i l'anàlisi de la llarga llista d'accions de mecenatge de Patxot, la pregunta pertinent és: era aquest l'objectiu que Patxot havia somniat per a la seva vida?

Per no caure en la presumpció d'interpretar jo els desitjos de Patxot, intentaré parlar sovint en aquest apartat per boca de la seva néta Núria Delétra-Carreras i Patxot, filla de Concepció Patxot i del seu espòs, Manuel Carreras, que va conviure gairebé trenta anys amb l'avi a Suïssa, a Lausana, a Friburg i a Ginebra. Em basaré, doncs, d'una banda, en el seu excel·lent llibre *Rafael Patxot i Jubert, una*

*vie de tramontane*⁶ i, de l'altra, en les extenses, riques i amicals converses que hem tingut a casa seva, en un petit poble del cantó de Vaud.

La vida no sempre és fàcil encara que la família sigui acabada, com era el cas de Rafael Patxot. Ell tingué el privilegi d'haver anat a estudiar a París, a Londres i a Cambridge, on s'apassionà per tot allò nou que hi va descobrir, dels esports a la sociologia, de l'etnografia a l'astronomia i la meteorologia. I en aquests darrers camps —en els quals entrà per primera vegada als setze anys de la mà de *L'astronomie populaire* de Camille Flammarion— es forjà la seva vocació científica, una carrera dificultada per la mort del seu pare. Amb vint-i-un, anys Rafael Patxot, tal com ja hem dit, es va convertir en l'«home» de la família i l'industrial que havia de conduir la fàbrica familiar de taps de suro per a les ampolles de xampany de Reims i voltants. La situació industrial i social del moment —en la qual ell se significà en favor dels treballadors— provocà la seva decisió d'abandonar Sant Feliu per instal·lar-se a Barcelona a l'edat de vint-i-vuit anys, casat ja i amb dues filles petites.

La seva vida d'astrònom, amb el magnífic observatori construït a la casa de Sant Feliu —que permetia l'observació directa, amidaments micromètrics, l'astrofotografia, l'espectroscòpia, la física solar...— s'estroncà, però publicà durant la primera dècada del segle xx nombrosos treballs sobre meteorologia, com *Meteorologia catalana* (1908) o *La pluviometria catalana* (1912), entre d'altres. Tot i que sempre seguí treballant en meteorologia, no pogué fer-ho amb la intensitat d'un científic professional arran de la mort de la seva cunyada Concepció Rabell i Cibils i la decisió testamentària de deixar Rafael Patxot, malgrat la seva voluntat, com a marmessor d'una important fortuna. Si no ho hagués acceptat, el destí cultural de Catalunya se n'hauria ressentit i tresors únics s'haurien perdut.

27

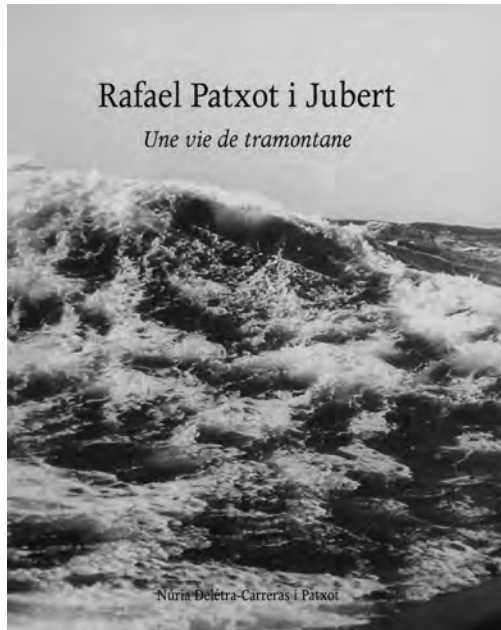
Aquesta situació de renúncia forçada pels aconteixements la reflecteix la néta en el llibre fa poc citat:

Premier renoncement: à la mort de son père, il doit reprendre l'usine. Deuxième renoncement: quitter Sant Feliu, c'est quitter l'observatoire qu'il y avait construit. Troisième renoncement: le décès de sa belle-sœur fait de lui un mécène «forcé», et un mécène pas seulement en titre mais en actes, car il suit de près les innombrables initiatives qu'il a prises dans le cadre de ce rôle imposé. Il doit abandonner complètement toute vocation.

Aquest sentiment d'un cert neguit i incomoditat Patxot el va viure fins als darrers dies i el reflecteix a les seves memòries *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera*⁷, quan escriu:

6. Núria DELÉTRA-CARRERAS I PATXOT, *Rafael Patxot i Jubert, une vie de tramontane*, Imprimeries Réunies de Lausanne, Lausanne, 2008.

7. Rafael PATXOT I JUBERT, *Adéu a Catalunya. Guaitant enrera. Fulls de vida d'un octogenari*, Edició privada, Genève, 1952.

Coberta del llibre *Rafael Patxot i Jubert, une vie de tramontane*.

Fent un rigorós balanç de la meua vida, sembla que potser hauria donat un major rendiment i m'hauria estalviat molts desenganys, si en comptes d'esmerçar-la en empènyer d'altri, jo m'hagués cenyit a exercir les meves facultats segons les afeccions i la capacitat meves; però això demanava una independència moral que les tragèdies de la vida i la finor del sentiment no m'han permès mai [...]

Ha quedat en el record d'aquells que el conegueren l'expressió «malaguanyada vida», el seu plany existencial tan dolorós.

LA METEOROLOGIA I LA NEFOLOGIA

Fou a Sant Feliu de Guíxols que Patxot començà un registre en el qual anotava, dos cops cada dia, les diverses característiques dels núvols de la regió, una tasca exhaustiva que dugué a terme ininterrompudament entre el 1896 i el 1905 i donà lloc a la publicació ja esmentada del 1908. Aquest fou només l'inici.

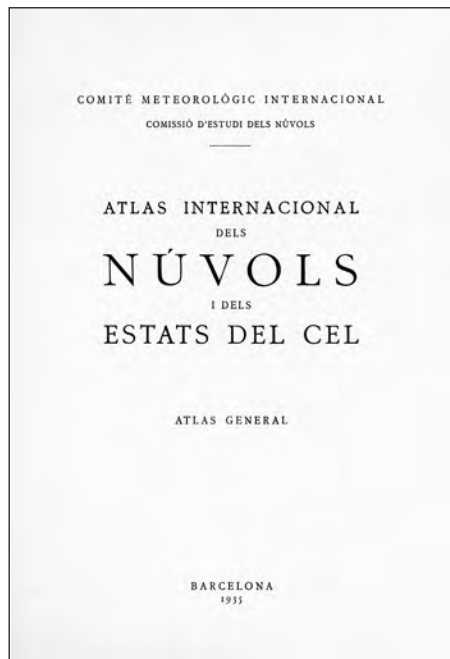
Traslladat ja a Barcelona, una forta amistat i una gran compenetració s'establí entre Rafael Patxot i el professor Eduard Fontserè (1870-1970), el qual, arran de la reunió de directors de l'Organització Meteorològica Internacional (OMI) de l'any 1919 a París —a la qual Fontserè assistí representant Espanya—, fundà el Servei Meteorològic de Catalunya, dependent científicament de l'Institut d'Estudis Catalans. Remetem el lector per a una informació més completa a l'article «Rafael Patxot meteoròleg» de Josep Batlló, publicat en aquest mateix volum.

Fou llavors que, coincidint amb la iniciativa de l'investigador britànic Sir Napier Shaw (1854-1945) d'actualitzar la classificació dels núvols, Patxot proposà a Fontserè reprendre l'estudi dels núvols a Catalunya en el marc d'una secció especialitzada i autònoma del Servei Meteorològic de Catalunya i amb el finançament de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, recentment creada.

Rafael Patxot tingué en aquest projecte un doble rol: el de científic involucrat en el projecte i el de patrocinador, que proveeix els fons necessaris per a l'activitat científica. Havia nascut el magne projecte de l'*Atlas internacional dels núvols* i a la reunió de l'any 1923 a Utrecht, Patxot i Fontserè foren elegits membres de la comissió internacional que dirigí l'obra.

A partir de la gran quantitat de material disponible, l'any 1925 Fontserè publicà l'*Atlas elemental de núvols*⁸—que fou traduït al francès per P. H. Wehrlé—, amb un prefaci del president de la comissió, el general francès Emile Emmanuele. Delcambre. En sengles reunions a Zuric i a Copenhaguen l'any 1929, la comissió considerà essencialment acabat el treball d'estudi i classificació dels núvols i, atesa la dificultat de publicació de l'obra com a conseqüència de la crisi econòmica, la Fundació Concepció Rabell i Cibils publicà l'any 1930 l'*Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel: extractat de l'obra completa a utilitat dels observadors*⁹.

Coberta de l'*Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel*.

8. Eduard FONTSERÈ, *Atlas elemental de núvols*, Gustau Gili ed., Barcelona, 1925.
9. *Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel: extractat de l'obra completa a utilitat dels observadors*, Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera, Barcelona, 1931.

L'Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel¹⁰, editat per l'Organització Meteorològica Internacional, fou publicat entre els anys 1932 i 1935 en francès, alemany i anglès amb una ajuda econòmica personal de Patxot de cent cinquanta mil francs francesos, i l'edició en català, el 1935, fou a càrrec de la Institució Patxot. Reprodueixo un text manuscrit de Núria Delétra-Carreras Patxot redactat l'any 2005, quan ella treballava en la biografia de l'avi i que finalment no va incloure:

Mais voilà que dans ces années 1930 la crise économique atteignit tous les secteurs, et l'OMI se trouve dans l'impossibilité de financer l'œuvre. L'apprenant, Patxot offrit au Président de prendre en charge l'impression de toutes les planches. Mais il mit une condition: il y aurait, en plus des trois éditions française, allemande et anglaise, une édition catalane, à ses frais personnels...

L'offre fut acceptée sur-le-champ avec reconnaissance, mais irrita terriblement le «Servicio Meteorológico de España», et Patxot paiera plus tard très cher cet acte de patriotisme: lors de la guerre civile, quand les troupes de Franco entrèrent à Barcelone (1939), un des ultimes bastions du gouvernement légal (la République), il avait été donné l'ordre de saisir immédiatement tout le matériel et tous les travaux de Patxot, pourtant déposés non chez lui mais dans un endroit neutre, où tout était prévu pour qu'ils partent en Tchécoslovaquie...

En effet, les hésitations de son ami et collègue, le professeur E. Fontserè avaient retardé —par patriotisme— cet exil des travaux, et les franquistes arrivèrent avant leur départ. Le vol ne put être empêché. “Vol non de guerre, écrira Patxot, mais de haine.

30

Tot el material de l'Observatori Català, de Sant Feliu de Guíxols, totes les fotografies de núvols de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, totes les fitxes i documentació amb dades i tot el Servei Meteorològic de Catalunya fou requisat l'any 1939 i traslladat a Madrid al Servei Meteorològic Nacional, on restà el material amb una absoluta opacitat. De res valgueren les gestions de Patxot, des de Suïssa durant la primera meitat dels anys quaranta perquè l'Organització Meteorològica Internacional aconseguís del Govern espanyol la restitució de tots els documents i fotografies al seu legítim propietari.

Una part important d'aquest material fou enviada a l'inici dels anys seixanta a la regió de l'Ebre del Servei Meteorològic Nacional i una part menor a Barcelona, a dependències administratives del Govern de l'estat. No fou fins l'any 1984 que gairebé tot el material fou recuperat, transferit a la Generalitat i dipositat a la cartoteca de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, on ha estat inventariat i digitalitzat. Segons consta en l'inventari, d'un total de 7.919 documents, 3.419 clixés, 1.659 negatius estereoscòpics i més de 750 imatges de diversa tipologia corresponen a núvols.

10. Atlas internacional dels núvols i dels estats del cel, Comitè Meteorològic Internacional, Comissió d'Estudis dels Núvols, Barcelona, 1935.

LA MEDALLA D'OR DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Al primer terç del segle xx el Centre Excursionista de Catalunya (CEC) aglutinava les essències del catalanisme modern, conservant, d'una banda, els elements renaixentistes fundacionals de descoberta del país en totes les seves facetes i de recuperació i defensa de la llengua i incorporant, de l'altra, l'excursionisme, l'alpinisme, l'escalada i l'esquí com a elements complementaris d'esforç, de superació i de modernitat. Uns interessos diversificats que, com diu la seva néta, «correspondaient particulièrement bien aux vues très larges de Patxot».

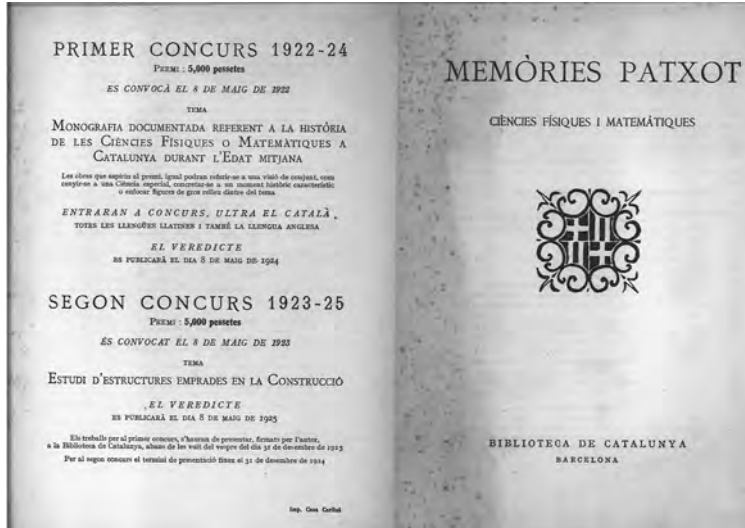
El dia 6 de juliol de 1923, just dues setmanes després de la mort inesperada del president del CEC i que Patxot demanés a Cèsar August Torras que el CEC es fes càrrec de l'Estudi de la Masia Catalana, Rafael Patxot fou elegit nou president de l'entitat, càrrec que ell va declinar ja que mai va no voler exercir-ne cap. Possiblement com a agraïment a la deferència que l'entitat havia tingut envers ell, Patxot destinà una medalla d'or a atorgar anualment a una personalitat, sòcia del CEC o no, «un tribut d'admiració i penyora d'agraïment als autors de treballs o gestes notables dintre el camp d'acció del Centre Excursionista de Catalunya, considerat en el sentit més ampli: estudis d'erudició, arqueologia, recerca científica, historiografia, folklore, obra artística en tots els aspectes, cultura, excursionisme, esforç físic, alpinisme, etc.». Des de l'any 1924 fins al 1936, cada any el dia de Sant Jordi el CEC adjudicava la Medalla d'Or de l'entitat i Rafael Patxot pronunciava el seu parlament —coneguts popularment com «els sermons de la medalla». Foren guardonats Cèsar August Torras, Rossend Serra, Pelegrí Casades, Ignasi Folch, Francesc Matheu, Lluís Estasen, Jaume Oliveras, Francesca Bonne-maison, Jaume Massó, Pere Pach, Tomàs Raguer, Bonaventura Ubach i Eduard Toda —aquest darrer tres mesos abans d'esclatar la Guerra.

Per a Patxot, com per a molts altres científics i intel·lectuals de l'època, el CEC fou molt més que un club excursionista; fou un referent cultural en el qual es concentraven tots els interessos del país. Potser per això ell lluï durant tota la seva llarga vida la insígnia del CEC en l'americana.

LA INSTITUCIÓ PATXOT

Aquesta Institució té l'origen en les *Memòries Patxot*, fruit d'uns premis —nacionals i internacionals— creats per Patxot l'any 1922 per a estudis i treballs de ciències físicomatemàtiques, sota el guiatge del patronat de la Biblioteca de Catalunya. Entre els guanyadors en diferents anys podem destacar Josep M. Millàs i Vallicrosa per *Assaig d'història de les idees físiques i matemàtiques a Catalunya durant l'edat mitjana*, Jaume Marcet i Riba per *Estudi fisiogràfic de Catalunya*, Joaquim Febrer per el seu *Atlas pluviomètric de Catalunya* i Manuel Álvarez Castrillón per *Distribució de la claror del cel i claror del zenit a Barcelona*.

Una anàlisi superficial dels motius i objectius de les accions de patrocini de Rafael Patxot podria qüestionar la necessitat d'una nova estructura de mecenatge, la **Institució Patxot**. Per a entendre-ho, cal llegir atentament allò que ell mateix escrivia a l'acta de la primera reunió del consell de la Institució Patxot el 17 de juny de 1926:

Memòries Patxot. Convocatòria dels concursos.

[...] en la meua actuació jo m'havia acollit a les nostres Corporacions populars i això no solament per acatament a la tradició que elles representaven, sinó també perquè volia deslliurar-me del defecte corrent a casa nostra d'individualitzar massa les tasques, les quals no coordinant-se escaïentment, acaben per malmetre part de l'esforç esmerçat.

Vaig obrar així mentre Catalunya tenia cura legalment de la seva personalitat i la refermava dins del dret constituït. Mes d'ençà de la dictadura militar d'Espanya, aquelles Corporacions han estat apassionadament intervingudes per damunt de la llei, i la noció de govern devenint engegada funció de domini, l'experiència ens acaba de mostrar el perill de mantenir la iniciativa individual sotmesa als incidents i la inestabilitat de dites corporacions. Això implicava una major sistematització i aquest era el motiu que ens aplegava.

I més endavant:

[...] he volgut fer-los remarcar [als membres del consell] que jo actuava desplaçat car, per raons d'ordre moral que Déu sap, jo havia traspassat a la Fundació Concepció Rabell Vda. Romaguera diverses iniciatives testamentàries meves, que pertocaven dreturament a la meua família, a la tradició i al nom Patxot.

El consell el formaven Eduard Fontserè (director del Servei Meteorològic de Catalunya), Jordi Rubió (director de la Biblioteca de Catalunya), el mestre Francesc Pujol (de l'Orfeó Català) i Josep M. Batista i Roca (president de la Secció de Folklore del Centre Excursionista de Catalunya). Així, s'incorporaven a la Institució Patxot els concursos Rafael Patxot i Ferrer, els concursos musicals Eusebi Patxot i Llagustera i les *Memòries Patxot* i s'acordava impulsar altres iniciatives:

- La **Bibliografia General Catalana**, que, sota la direcció de Jordi Rubió i la col·laboració de personal de la Biblioteca de Catalunya, del Servei de Biblioteques Populars i d'alumnes de l'Escola de Bibliotecàries, havia de comprendre tot el que existia publicat en català. L'any 1926 es disposava ja d'unes setze mil fitxes dels segles XIX i XX i abans de la Guerra Joan Givanel havia completat les prop de vint mil fitxes corresponents al teatre català.
- El **Repertori dels manuscrits catalans**, dirigit per Pere Bohigas, que havia d'aplegar llistes i textos de tots els inèdits de la llengua catalana o d'autors catalans i per extensió dels que havien estat transcrits a Catalunya, i d'aquells que des de molt antic es trobaven en les biblioteques del país. Es començà fent un buidatge de biblioteques d'Anglaterra, de França, d'Itàlia, d'Espanya... L'any 1928 el cedulari incloïa ja dotze mil fitxes. L'any 1936 el material ja havia estat dipositat a la Biblioteca de Catalunya, que ocupava els nous locals de l'antic Hospital de la Santa Creu.
- La **Bibliografia Històrica de Catalunya**, en mans d'Agustí Duran i Sanpere, que tenia per objecte l'inventari dels llibres relatius a la història local de les poblacions catalanes i articles de diaris o revistes que s'hi referissin. Una de les primeres publicacions fou *Solemnitats de Catalunya*.
- L'elaboració del **Refranyer popular de Catalunya**, a partir dels materials de Marià Aguiló, de mossèn Pere Valls, de General Ginestà, d'Andreu Ferrer i de la contribució de Josep M. Batista i Roca. Malauradament el projecte no va avançar amb la celeritat dels altres.
- La publicació de diversos llibres concrets, com *Arqueologia litúrgica* (de mossèn Josep Gudiol), *Quaresma de St. Vicent Ferrer* (del canonge i historiadore Josep Sanchis Sivera), els cinc volums que es conservaven de *Llibre de les solemnitats de Barcelona* (d'Agustí Duran i Sanpere i de Josep Sanabre), els números d'*Estudis Universitaris Catalans* (entre el 1926 i el 1932), als quals s'incorporaren progressivament altres iniciatives.

Menció a part mereix l'acord entre la Institució Patxot i l'Institut d'Estudis Catalans, signat el 22 de juliol de 1926 per part de l'IEC per Ramon d'Alòs-Moner, Lluís Nicolau d'Olwer i Eduard Fontserè, en representació de les seccions Històrico-Arqueològica, Filològica i de Ciències, respectivament, en un moment en què la dictadura de Primo de Rivera els havia fet retirar la subvenció. En virtut d'aquest

acord, «aquests podran continuar les seves publicacions, en forma condicionada i “a despeses de la I. P.”» Remetem el lector a l'article *Rafael Patxot, mecenes de l'Institut d'Estudis Catalans* de Josep Massot, publicat en aquest mateix volum. La Institució Patxot, directament o finançant obres de l'Institut d'Estudis Catalans, edità en deu anys més de quaranta obres de gran qualitat científica. Per la seva importància per a la llengua catalana destaquem el sisè volum del *Diccionari Aguiló* (1929), l'*Atlas lingüístic de Catalunya* d'Antoni Griera (1923-1964), els sis números del *Butlletí de Dialectologia Catalana* (entre el 1925 i el 1930).

Per la seva transcendència, cal fer un esment especial als **concursos de la Haia**. Movia a Patxot l'interès perquè Catalunya donés des del camp internacional una resposta a la dictadura militar de Primo de Rivera. Fracassats els primers intents de celebrar els concursos sota els auspicis de la Societat de Nacions, la idea fou ben acollida pel Tribunal Permanent de Justícia Internacional i el primer concurs fou convocat a la Haia el desembre de 1928 amb l'objecte de premiar un «tractat que estudiï la influència del dret internacional i les institucions internacionals contemporànies, sobre el dret públic intern». El concurs fou declarat desert, però el jurat recomanà la publicació de l'estudi de Rudolf Laun *Der Wandel der Ideen Staat und Volk als Äusserung des Weltgewissen*, sobre els canvis del conceptes d'estat i poble a partir de la consciència mundial.

En agraïment i homenatge a Patxot pel seu interès en els aspectes de dret públic internacional, l'any 1931 fou publicada la *Miscel·lània Patxot: estudis de dret públic*¹¹, una obra col·laborativa amb diversos especialistes de tot Europa.

El segon concurs de la Haia fou convocat per la Institució Patxot l'any 1934 per a un treball sobre la revisió del concepte d'estat, pensant en l'experiència de Catalunya. Al tercer, que s'havia de convocar l'any 1938, s'hi va haver de renunciar atesa la situació bèl·lica a Espanya i l'ambient prebèl·lic que es respirava a Europa.

MÉS ENLLÀ DEL MECENATGE

Exiliat a Suïssa a l'inici de la Guerra civil espanyola. Patxot hi visqué la seva catalanitat tan intensament com l'havia viscut a Catalunya. A Friburg establí una forta amistat amb el cardenal Francesc Vidal i Barraquer (1868-1943), que s'havia exiliat el 1936 i, posteriorment, s'havia negat a signar el document d'adhesió al general Franco, que signaren tots els altres bisbes espanyols l'1 de juliol de 1937, llevat de monsenyor Mateo Múgica Urrestarazu, bisbe de Vitòria. Allà tingué també l'ocasió de retornar a Ventura Gassol l'ajuda vital que aquest li havia ofert l'agost de 1936; el Govern espanyol havia sol·licitat a la França ocupada pels nazis l'extradició de Gassol però, amb la col·laboració de Patxot, i amb la intervenció de moltes altres persones pogué ésser traslladat a Suïssa.

11. *Miscel·lània Patxot: estudis de dret públic*, Llibreria Verdaguier, Barcelona, 1931.

Les accions de mecenatge de Patxot seguiren, amb una tipologia diferent, implicades sempre en tot allò que s'esdevenia a Catalunya. Va instituir beques per a joves catalans que volien ampliar els estudis a Suïssa i, en record de la seva filla petita, Concepció, traspasada l'any 1962, establí ajudes específiques per a noies catalanes i per a mares de família suïsses. La seva lluita en defensa de la igualtat de drets i oportunitats de les dones no defallí mai.

Concepció, la filla petita.

Fora de Suïssa, col·laborà amb els catalans exiliats a l'Argentina i Mèxic, es féu càrrec de publicacions del semiclandestí Institut d'Estudis Catalans i finançà amb entusiasme els treballs de Joan Coromines de l'*Onomasticon Cataloniae*, iniciats abans de la Guerra i que Coromines continuà com a professor universitari a Chicago.

Rafael Patxot titllava sovint la seva vida a Suïssa com d'un «exili voluntari», cosa fins a cert punt sarcàstica, tenint en compte que va haver de fugir per a salvar la vida. L'impediment per a tornar al seu país depengué sempre de les seves profundes conviccions morals i polítiques, que el duïen, fins i tot, a rebutjar les ofertes de les autoritats franquistes que li proposaven el retorn, el reconeixement i la restitució del material robat l'any 1939, ja que el règim volia evitar d'ésser condemnat per una personalitat tan reconeguda.

La seva talla humana i la incondicional i abnegada dedicació a l'impuls científic, social i cultural de Catalunya el fan una figura extraordinària en la societat catalana del segle xx. Sense les seves actuacions de preservació del nostre patrimoni en tots els aspectes, Catalunya hauria resistit amb més dificultat l'en-

vestida de la Guerra i la subsegüent dictadura. En Rafael Patxot, quan dirigint-se als científics els diu «el nostre rol és la veritat», però al mateix temps desenvolupa projectes culturals importants, conflueixen, d'una banda, Ciceró —«La natura ha posat en el nostre esperit un desig realment insaciable de conèixer la veritat.»— i, de l'altra, Goethe —«Pensar i actuar, actuar i pensar és la suma de tota saviesa.»

Ningú, però, no defineix millor Patxot en quatre línies que la seva néta Núria, que marxà amb la família a l'exili a Suïssa a l'edat de quatre anys i no n'ha retornat, quan en la biografia esmentada del seu avi escriu:

Tout d'une pièce, montagne granitique, il présente pourtant deux versants: le scientifique, à la précision exigeante et extrême, et le romantique, aux intuitions créatrices et à la sensibilité lumineuse toujours prête à s'exprimer. Son action portera la marque de cette double appartenance.

★ ★ ★

36

La relació d'amistat establerta des de fa uns quants anys entre Núria Delétra-Carreras Patxot i l'autor d'aquest article ha permès reprendre el contacte entre l'Institut d'Estudis Catalans i la família Patxot i constituir en el si de l'entitat el Fons Patxot, amb diversa tipologia de materials com cartes, treballs, pergamins, una partitura i objectes mobiliaris.

Pel seu valor, documental o sentimental, destaquen la sèrie de pergamins dels dominics de Puigcerdà (segles XIV a XVIII) —d'on procedia una branca dels avantpassats de Patxot—, una còpia del *Dietari* de la Institució Patxot (1926-1938), la partitura manuscrita de la segona simfonia de Robert Gerhard —dedicada a Patxot—, la taula d'escriptori del científic i mecenes, les cartes amb Joan Maragall i una carta inèdita de Pompeu Fabra que respon a Patxot una sèrie de qüestions gramaticals. El fons, catalogat pel Servei de Documentació i Arxiu de l'Institut, està digitalitzat a disposició dels estudiosos.

L'Institut d'Estudis Catalans se sent honorat per aquesta confiança i fa seus els conceptes de *rigor científic* i *catalanitat indefallent*, que regiren la vida de Rafael Patxot.

Dedicada a Senyor Rafael Patxot i Tubat
 Poco sostenuto $\text{♩} = 78$
 SYMPHONY II
 Robert Gerhard

Fl.
 Pic.
 Ob.
 Cl.
 Bsn.
 Horn
 Tr.
 Tbn
 Tuba
 Timp
 Per
 Harp
 Piano
 I
 Va
 Vc
 Db.

Printed in England.

Partitura original de la segona simfonia de Robert Gerhard, dedicada a Rafael Patxot.

